

prof. Herencsár Viktória, ArtD.

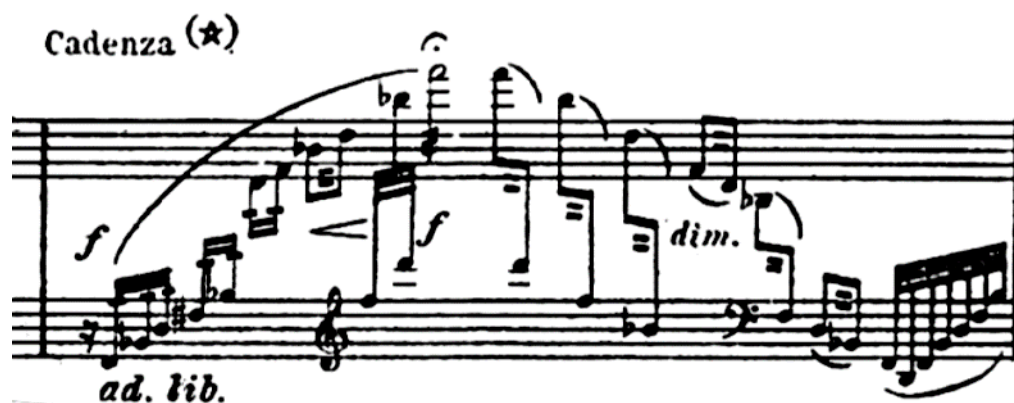
A kortárs zene interpretálása cimbalmon

A 20. század elején változást hozott a cimbalom kottairásában Igor Stravinsky és Claude Debussy cimbalomra írt művei, mert ők nem ismerték a magyar kottákat, nem tudtak Allaga Gézáról és kortársairól, így egy sajátos kottairást használtak. A zongorához hasonló kottarendszert képzeltek a cimbalom számára. A zongoraművek kottázásánál azt a módszert alkalmazták, hogy, amit a jobb kéz játszik, azt a felsősorba írták, amit a balkéz, azt az alsó sorba. Stravinsky így kottázta le a cimbalomra írt szólamokat, aminek olvasása nagyon bonyolult, mert nem mindig esik arra a kézre a hang, amit Stravinsky elgondolt annak ellenére, hogy Rác Aladártól, a kor híres cimbalomművésztől tanult cimbalmon játszani.

Példa Stravinsky írásmódjára:

Példa Debussy írásmódjára:

Sajnos nemzetközileg a zeneszerzők Stravinsky írásmódját vették át, amikor cimbalomra írtak, és bizony nagyon nehezen olvashatóak ezek a kották, sokszor át kell írni őket. Viszont ez az írásmód vált példaképé a Stravinsky utáni zeneszerzők számára. Stravinsky több újítást is tett a cimbalom játéktechnikájában:

- Egy kézzel két hang leütése, melyet instrukció jelez.

- Másik technikai újítása a verők váltása. Eredetileg fém verőt kell cserélni a faverővel. Mivel fémverőt nem használunk, én úgy oldom meg, hogy fém verő helyett bekötetlen fejű verőt használok, aminek hangja érces, a fa verő meg a normál bekötött fejű verő. A későbbi partitúrákban már úgy szerepel az instrukció, hogy fa verő és filccel bekötött verő. Az instrukciók francia nyelven íródtak..

- Harmadik technikai újítása a pedál használatában volt a Renard, c. művében, melyben az a áll francia nyelven a megjegyzésben, hogy zárt pedállal kell kezdeni a motívumot, majd lassan egyre jobban kell nyitni a pedált.

ouvrez peu à peu la pédale

Bartók Béla valószínű ismerhette Stravinsky művét, mert nála is megtalálható az egy verővel két hang ütése az I. Rapszodiájának cimbalom szólamában, valamint a verőcsere igénye.

Kodály Zoltán a Hány János daljátékának cimbalom szólamát hagyományos módon kottázta. A szólamban a problémás helyet a glissando játék adja, mert Kodály úgy gondolta, hogy a cimbalmon hasonló módon lehet glissandot játszani, mint a zongorán, ahol az ujjainkat végig húzzuk a billentyűkön, csak a cimbalmon a verőket húzzuk végig. Ez azonban nem működik, mert a verő lehúzásával legfeljebb csak a verő feje megy tönkre, de hangot nem ad ki. A glissandokat vagy újjal pengetve, vagy verővel kijátszva lehet megoldani. Ebben az esetben vagy felváltva játszunk a duplaütés hangjait gyors tempóban, vagy a duplaütésekkel.

A 20. század első felében a magyar típusú cimbalomra írott zeneművek kottaképe az elődökét követte. Változás a 60-as évek után kezdődött, amikor a zeneszerzők kísérleteztek mindenféle technikai megoldásokkal, amihez kottaképet és jelzéseket kellett kitalálni.

Születtek olyan kompozíciók, mely a hangszer elhangolását, vagy preparálását, a hangszer húrjaira vagy a húrjai közé a hangzás megváltoztatása céljából különböző tárgyak, csavarok, gumi, fadarab, stb. elhelyezését igényli. De a verők bekötésének anyagjára, vagy a pengetés megoldásának technikájára, a hangszer egyedi használatára is elképzelték különböző megoldásokat. Minden zeneszerző saját jelzőmódot használ, amit a kotta elején, vagy a végén jelmagyarázatban ismertetnek. Ezeket a jelzéseket meg kell tanulnunk ahhoz, hogy a darabot el tudjuk játszani. Vannak olyan nemzetközi jelzések is, melyek nem csak a cimbalomra, hanem valamennyi hangszerre érvényes, például egy hangcsoport gyorsításának, vagy lassításának jele, az arpeggio felfelé, vagy lefelé játszásának jele és még sorolhatnám. De vannak olyan jelek is, amik speciálisan csak a cimbalomra érvényesek. Ezek főleg a pedálra, az ütés, vagy pengetés módjára vonatkoznak.

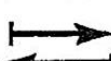

Key to the signs

Jelmagyarázat

- ρ = with wadded sticks
vattás verővel
- ρ = with leather-coated sticks
bőrös verővel
- ρ = with wooden (thread-coated) sticks
fa (cérnás) verővel
- pizz. = to be plucked with the hand
kézzel pengetni
- \vee = with the nail
kőrömmel
- \cup = with the finger-tip
ujjpárnával
- $+$ = at the crossing of strings
a húrok találkozásánál
- \times = forceful plucking, nipping the string
between two fingers
erőteljes pengetés, két ujj közé
csípve a húrt

VYSVĚTLIVKY • ERLÄUTERUNGEN

Paličky • Schlegel

- = měkké
weiche
- = polotvrdé (normální)
halbharte (normale)
- = tvrdé
harte
- = hra nehtem
mit dem Nagel zu spielen
- = accelerando } v rámci fráze
 = ritardando } im Rahmen einer Phrase
- = opakování tónu (skupiny tónů)
Wiederholung des Tons (der Tongruppe)
- \times = konec pedalisace
Ende der Pedalisation

Posuvka platí jen pro jednu notu.
Das Versetzungszeichen ist nur für eine Note gültig.

Az instrukciókat be kell tartanunk, de van, hogy lehetetlen, ha például nincs sok pár különböző bekötésű verőnk, vagy, ha a hangszerünk a preparálások miatt sérülne. Mit tegyünk ilyenkor? Keressünk egy olyan megoldást, mellyel hasonló hangszínt lehet elérni! Például nem kell cserélni verőt akkor, ha puha, vagy kemény hangzást szeretnénk, ütéstechnikával ez megoldható. A hangok elhangolása viszont problémát jelent, mert nem csak a cimbalom, más hangszer is szereti, ha állandóan ugyanarra a hangra van hangolva. Koncerten pedig nem lehet két zenemű között sokáig hangolni. Ilyen esetben vagy két hangszert kell vinnünk, vagy ha ez nem megoldható, akkor a zeneszerzővel egyeztetve maradunk az eredeti hangoknál. Ha viszont nem élő zeneszerző kompozíciójáról van szó, el kell döntenünk, hogy játszunk-e a darabot, vagy felvállaljuk, hogy megváltoztatjuk az interpretálást úgy, ahogy meg tudjuk oldani.

A pengetés megvalósításában is többször kapunk különböző instrukciókat. Például körömmel, vagy ujjbeggyel. Itt is kell néha kompromisszum. Akinek nincs körme, vagy nem erős a körme, keményebben kell pengetni ujjbeggyel a húrt úgy, hogy a pengetéssel együtt megütjük a hangot. Pizzicato jelölések:

The image shows musical notation for pizzicato techniques. The top staff features a sequence of notes with '+' signs above them, labeled 'gliss' and 'colla unghia'. The bottom staff shows 'pizz.' and 'arco' markings with corresponding note patterns.

A flageolet kivitelezése is jelenthet problémát, mivel a rövid húrokon nem tudjuk ezt megoldani. Ilyenkor keresünk megfelelő megoldásokat, például pengetjük a húrt, vagy egyik kezünkkel lefogjuk a húrlábat és úgy ütjük, vagy egy oktávval lejjebb keressük meg ezt a hangot. De kísérletezhetünk más lehetőségekkel is.

The image shows musical notation for flageolet techniques. The left staff shows 'norm.' and 'flag.' markings. The right staff shows a sequence of notes with 'Harm.' markings and a '5' above the first note.

Glissando megvalósítása is többféle lehet. Lehet újjal, körömmel, verővel, pengetővel. Erre vonatkozó instrukciókat a zeneszerzők írásban jelzik. Példák glissando jelzésekre:

The image shows musical notation for glissando techniques. The left staff shows 'gliss' and 'col unghia' markings. The right staff shows 'cantal' and 'ord.' markings.

A legtöbb problémát a pedál használatánál tapasztalhatjuk. A kortárs zeneszerzők többsége pedálhasználatra vonatkozó utasításokat ad annak ellenére, hogy a hangszer erre vonatkozó technikai megoldásait nem ismeri. Azt gondolják, hogy a cimbalom pedáljának ugyanaz a funkciója, mint a zongoráé. Ez pedig nem így van. A cimbalom pedáljának fontos szerepe van a zenei kifejezések megvalósításában. Van úgy, hogy a zeneszerzők konzultálnak előadókkal ez ügyben, de a cimbalomművészek sem használják egyformán a pedált. Egyiknek csak

egyszerű pedáltechnikája van, mások megpróbálják a pedállal kifejezni a zenei mondanivalót, de ez sem egyforma, hiszen ahány ember, annyiféle előadási mód lehetséges, sőt egyazon művész sem játssza mindig ugyanúgy a zeneművet. Mi a megoldás? Az én véleményem az, hogy a tanuló tanulja meg kezelni valamilyen formában a pedált és majd művészként a saját ízlése szerint oldja meg a zenei kifejezéseket.

Pedál jelzések példái:

The image contains two musical excerpts. The first excerpt shows a piano piece with a treble and bass staff. The bass staff has several measures with a 'Ped.' marking and a fermata over a chord. The second excerpt shows a piano piece with a treble and bass staff. The treble staff has a circled section with 'poco rubato' above it, followed by a section with 'Moderato' and a circled section with 'rit.'. The bass staff has dynamic markings 'mf dim.', 'mp', and 'p'.

A kortárs zene interpretálásának kétféle módja lehet. Az egyik, hogy a zeneszerző elvárásai miatt hűen követjük a zeneszerző instrukcióit, ami nem minden esetben egyezik az előadóművész elképzeléseivel, vagy a zeneszerző a művész fantáziájára bízta művének előadását. Én ez utóbbi híve vagyok, mert már volt több olyan eset, hogy egy kevésbé sikerült kompozíciót sikerre vitt a művész interpretálása, de ennek ellenkezője is előfordult, amikor egy jól sikerült zeneművet rossz műnek ítélték meg az előadó fantáziátlan előadása miatt. Egy kortárs zene bemutatásához mindenképpen fantáziára van szükség, mert nem egyszer még számunkra is érthetetlen a darab, amit meg kell értetni a közönséggel. Ez pedig csak úgy lehet, ha hosszadalmas munkával megpróbáljuk a legjobbat kihozni a kompozícióból. Ezt én úgy tekintem, mint mikor a gyermekeinkkel foglalkozunk. Mint, ahogy mi formáljuk meg saját gyermekünk viselkedését, szokásait, világhoz való viszonyát, ugyanúgy kell foglalkozni a megtanulandó zeneművel. A lényeg, kihozni belőle a legjobbat, amit lehet.

Több kompozíció van, melynek nincs ütemmutatója, ütemvonala. Ezeknek a daraboknak a játszásától sokan félnek, mert nem tudják, hogyan értelmezzék a ritmust. Pedig nagyon egyszerű. Ezekben a darabokban ugyanúgy vannak negyed, fél, 16-od és egyéb ritmusok, amiket egymáshoz kell viszonyítanunk. Tulajdonképpen szabadon, rubato előadásban kell játszani az ilyen fajta darabokat. Számtalan esetben egy-egy motívum végét levegőjel jelzi. A dinamikai jelzések, instrukciók segítenek a zenei kivitelezésben. Az ilyen jellegű kompozíciók sok lehetőséget adnak az előadóművésznek, hogy megvalósítsa zenei elképzeléseit.

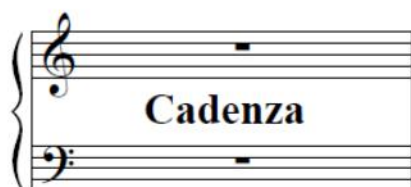
Herencsár Viktóriának
BALLADA cimbalomra
BALLATA per Zimbalo ungherese KOCSÁR Miklós
(°1933)

Több kamarazenei kompozíció is íródott ilyen formában. Ebben az esetben célszerű partitúrából játszani, hogy lássuk, partnerünk, vagy partnereink éppen hol tartanak, és nekünk mikor kell bele játszani a szólamunkat. Ez már nehezebb feladat, hiszen a többi szólamot is figyelniük kell, nem csak a sajátunkat.

Az improvizáció világát éljük, hiszen a jazz, a népzene, világzene is ezen alapszik, ami nagyon népszerű. A zeneszerzők az utóbbi időben szintén próbálkoznak olyan jellegű műveket komponálni, amiben rögtönözni kell. Erre nem minden előadóművész vállalkozik, mert az improvizálást bonyolultnak tartják, pedig sokkal egyszerűbb, mint betanulni egy komplikált zeneművet. A rögtönzés képessége mindenkiben benne van, hiszen életünk is sokszor

rögtönzést kíván, amikor bekerülünk hirtelen egy olyan helyzetbe, amit meg kell oldani. A gyerekek improvizációs készsége bámulatos, de ettől az iskolai tanulmányaik alatt elszoknak, mivel ott sok mindent szóról szóra kell megtanulni. Viszont vissza lehet ezt a készséget hozni később. A zenei rögtönzés nagy divat volt a régi korok zenéjében, mely a 19. század végétől kezdve egyre visszaszorult a komoly zenében, viszont a jazzben és a népzeneben továbbra is fennmaradt. Ha a régi korok művészei erre képesek voltak, akkor mi is! A cimbalom irodalmából most két kompozíciót említenék meg, amelyben a kadenciát improvizálni kell, egyik Pongrácz Zoltán „Cimbalomverseny elektronikával” kompozíciója, a másik Baráz Ádám „Concertino cimbalomra és vonószerekarra” című műve. Pongrácz Zoltán kompozíciójával azért érdemes foglalkozni, mert ez volt az első olyan hangszerre írott mű, ami elektronikus zenei aláfestéssel valósult meg. Az élő zene a gépi zene összefonódásával izgalmas még a kottaolvasás tekintetében is. Ha megnézzük a kottát, időjelek vannak beírva, ami azt jelenti, hogy percekre lebontva kell együtt játszani a gépzenével. Az idő beírása a zenemű tanulásánál fontos szerepet játszik, mivel ez adja meg, hogy hol tartunk a zeneműben. Aki szeretné ezt a kompozíciót megtanulni, kottával és egy órával a kezében kezdheti a tanulást, és természetesen az elektronikus zenét bekapcsolva. Később, mikor már ismerjük az aláfestő zenét, az órát elhagyhatjuk, és ugyanúgy, mint egy koncertet szimfonikus zenekari kísérettel tudjuk játszani, csak az élő kíséret helyett gépzene szól. Ha arra gondolunk, hogy manapság mennyi énekes és zenész játszik playback-re, már nem is tűnik kivitelezhetetlennek ez a darab sem. A kadencia improvizálásánál viszont le kell állítani a felvételt, majd a folytatáshoz visszakapcsolni, tehát szükségünk van valakire, aki ezt megteszi. Pongrácz Zoltán koncertje óta már több zeneszerző készített ilyen jellegű kompozíciót.

Pongrácz Zoltán instrukciója a kadenciához:

A zeneszerző megjegyzése:

Kb. 70-75 másodperces kadencia.

Virtuóz improvizáció a zenei stílushoz megfelelően.

Skálázás és akkord felbontás tilos! Minden más lehet.

Composers' Note:

A cadence of about 70-75 seconds.

Virtuoso improvisation according to the musical style.

Scale and chord resolution is forbidden! All other are possible.

Kottakép idő jelzésével:

Moderato
0 min. 1'50"
1. fa verővel^(*)

9

5 2'00"
poco a poco accelerando

10 2'13"
poco a poco rit. *tempo primo*

15 2'19"
poco a poco accel. *rit....*

21 2'30" Adagio
2. normál verő^(*)
tempo primo *dolce e cantabile*

2'38" 2'49"

The image shows a piano score with five systems of music. Each system includes a treble and bass clef staff. The score is annotated with time markers in minutes and seconds (e.g., 0 min., 1'50", 2'00", 2'13", 2'19", 2'30", 2'38", 2'49") and performance directions such as 'Moderato', 'poco a poco accelerando', 'poco a poco rit.', 'tempo primo', and 'dolce e cantabile'. There are also notes about '1. fa verővel' and '2. normál verő'. The music features various rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests.

Sok előadóművésznek jelent problémát az is, ha egy zeneműben egy részt szabadon ismételtetni kell. Ez csak akkor jelenthet problémát, ha a kamarazenében találunk ilyen részt, mert ebben az esetben szintén figyelniük kell partnerünkre, partnereinkre, hogy tudjuk meddig kell az adott motívumot ismételtetni. Tulajdonképpen ez egy szabadon előadott zenei részlet.

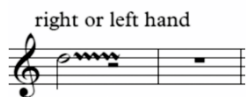
Példa a szabadon ismétlődő motívumra:

Most, hogy ismerjük a cimbalom nemzetközi irodalmát, még több interpretációs lehetőségről lehetne beszélni. Néhány példa ezek közül:

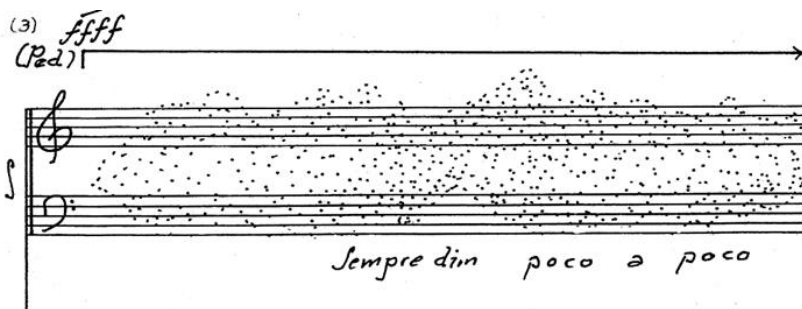
- kopogás a hangszer testén, vagy pedálján:

- ismételt hangok gyorsítása:

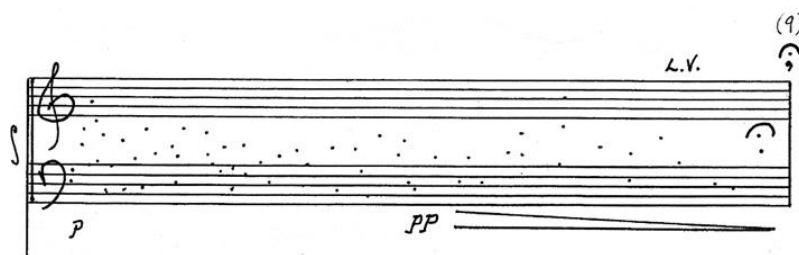
- tremoló egy kézzel:

- Szabad glissando az hangszer egész hangterjedelmén:

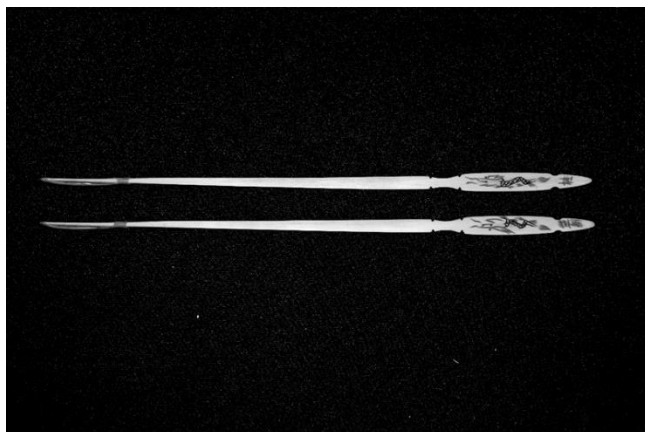

- Szabad glissando megadott hangterjedelemben:

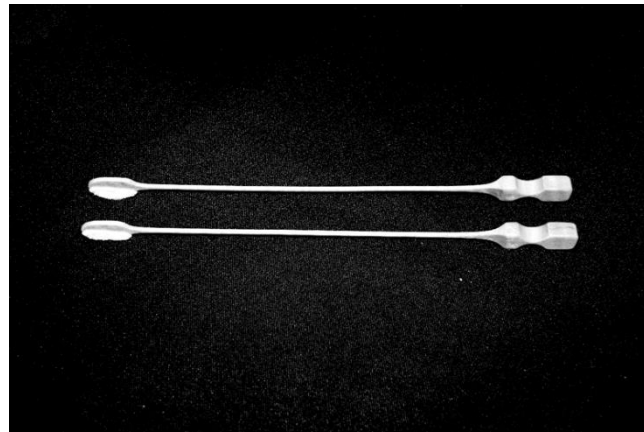

Számomra legérdekesebb lehetőség a többi cimbalomtípus verőinek használatával megvalósuló különleges hangzásokat. Hangszerünkön egy kínai bambuszverő, vagy egy német hackbrett verő játszásával olyan hangzásokat tudunk megvalósítani, ami visszaadja a zenemű származási országának hangulatát. Például kínai kompozíciót érdemes kínai bambuszverővel játszani, vagy egy német kompozíciót német verővel.

Kínai bambusz verő

Svájci hackbrett verő

Természetesen nem mindenkinek van lehetősége ilyen verőket beszerezni, de, ha teheti, akkor alkalmazásával élvezetesebbé, hangulatosabbá tudja tenni a koncertjét. A közönség is szívesen hallgat így megvalósult kortárs zenét. A leírtakon kívül van még számtalan lehetőség a cimbalmon való interpretálásra. A zeneszerzők és művészek egyaránt kísérleteznek változatos előadásmód megvalósítására. Azzal, hogy ismerhetjük a világ többi cimbalom típusának játéktechnikáját, újabb és újabb hangzást tudunk kihozni hangszerünkből. Hangszínben és dinamikában a leggazdagabb a cimbalom, amit ki is tudunk használni. És akkor még nem is beszéltünk az elektronikai effektusok felhasználásáról, mely újabb utat nyit az interpretáció lehetőségeinek bővítésére.

A kortárszenei koncertek műsorának összeállításánál mindig figyeljünk arra, hogy változatos, sokszínű legyen programunk, mert az egysíkú műsorral elijesztjük a közönséget a kortárszenei koncertek meghallgatásától. Érdekes, hogy a gyerekek nyitottak a kortárszene hangzásaira jobban, mint a felnőttek, úgyhogy ne féljünk a gyerekeknek kortárszenét tanítani és koncertre vinni!